

MÁRIA PROKIPČÁKOVÁ*

Irmologion Jána Juhaseviča Skliarskeho (poznámky k rukopisu z rokov 1784-1785)¹

PROKIPČÁKOVÁ, M.: Irmologion of Ján Juhasevič Skliarskij (Remarks on the Manuscript from the Years 1784-1785). *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 165-170 (Bratislava).

The paper focuses on the specific aspects of the manuscript irmologion of Ján Juhasevič Skliarskij. Unique details are shown not only by precise book presentations but also by the language and music records and a rare repertoire system. Presented irmologion redounds to the understanding of scribes, music and liturgical practice in the region of Byzantine-Slavonic tradition in Slovakia and the Sub-Carpathian area.

Irmologion, Ján Juhasevič Skliarskij, repertoire, music and text forms.

Rukopisný irmologion z rokov 1784-1785 (ďalej v skratke Ju1784-1785) považujeme za prvý zachovaný irmologion významného kantora a prepisovača kníh, rodáka z Príkrej na východnom Slovensku, Jána Juhaseviča Skliarskeho (1741-1814).² V aktuálnom súpise jeho desiatich známych rukopisných irmologionov je v celkovom poradí druhý, hneď po najstaršom známom hudobnom rukopise z rokov 1778-1779, o ktorom sa dodnes zachovali len zmienky.³

Irmologion Ju1784-1785 priradil k dielam Jána Juhaseviča Skliarskeho až Jurij Jasynov's'kyj vo svojej publikácii *Мелодії минулих століть* v roku 1984.⁴ V skorších publikáciách A. Petrova, J. Javorského, alebo I. Paňkevycha, ktoré sa ako jedny z mála venovali životu a dielu Jána Juhaseviča, autori ešte nevedeli o jeho existencii. J. Javorskij v roku 1934 považuje za najstaršie hudobno-liturgické dielo autora rukopisný irmologion z roku 1795.⁵ Od roku 1970 I. Paňkevych síce pridáva k jeho dielam aj rukopis z rokov 1778-1779, ale Ju1784-1785 sa v súpise diel vyskytuje až v osemdesiatych rokoch minulého storočia.

* Mgr. Mária Prokipčáková, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV. Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdia je súčasťou projektu APVV-14-0029 „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia.“

² Podľa Jasynovského katalogizácie № 993. Ясинівський, Ю.: *Українські та білоруські нотолінійні Ірмології 16-18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львів: Місіонер, 1996, s. 466.

³ Віас розгі Ясинівський, Ю.: *Українські та білоруські нотолінійні Ірмології 16-18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львів: Місіонер, 1996, Маринчак, Шимон: *Ірмологію Яна Юхасевича*. In: Zmapovanie liturgicko-hudobného dedičstva na Slovensku, (ed. Ján Veľbacký). Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2010. Našiel ho Ivan Paňkevych v roku 1946 v Múzeu Redemptoristov v Michalovciach, ktoré je zároveň posledným známym miestom jeho uloženia. V súčasnosti ho považujeme za stratený. Віас розгі Панькевич, Іван: *Матеріали до історії мови південно-карпатських українців*. In: *Vedecký zborník múzea ukrajinskej kultúry v Svidniku*, 4, II., Prešov, 1970.

⁴ Ясинівський, Ю.: *Мелодії минулих століть*. Жовтень, № 3, 1984, с. 111-114.

⁵ Яворский, Ю.: *Карпаторусский художник-писец Иоанн Юхасевич и его графически-художественные произведения*. In: *Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси*. Praha, 1934.

Irmologion sa v súčasnosti nachádza vo fonde Historického múzea v Lvove, pod signatúrou 209. Ako naznačuje marginálna poznámka v dolnej časti titulného listu, rukopis pre múzeum zaobstaral Peter Vojtaško v roku 1930.⁶ Doteraz nie je známe, kde sa od svojho vzniku až do umiestnenia v múzeu nachádzal a používal. Zachovali sa nám len torzovité poznámky na margináliách z rokov 1790 (f. 5r), 1825⁷ (f. 198v) a 1864 (f. 281v), ale bez konkrétnejšej výpovede. Pri mapovaní jeho ciest môže napomôcť zápis na fol. 198v od istého Ioana Mihal[k]o[viča], ktorý irmologion podľa všetkého používal ako učebnú pomôcku. Či bol aj jeho vlastníkom a s ktorým regiónom ho možno spájať, je zatiaľ predmetom hypotéz.

Zápis na titulnom liste uvádza, že Ján Juhasevič písal irmologion v svojej rodnej obci Príkra, dnes v svidníckom okrese na východnom Slovensku: „[...] ІРМОЛООН// Сн РѢЧЪ// ПѢНОЛОВЪ, ТВОРЕНІЕ// ПРѢБНАГО ѠЦА НШЕГО// ІОАННА ДАМАСКЕННА// Н ПРОЧІН БГОНОЕННІИ ѠЦЪ// СІЕ ПИСАЛА РОКЪ БЖІА АФПДА МЦА ЮЛІА// ДНА ГІ. // ПИСАЛЪ ІОАНЪ ЮГАЕВНЪ // СКАДРЕНІИ ОУ ВЕИ ПРІКРѢ// ПРН ХРЯМѢ АРХІСТРАТІНА// ХѢА МНХАНАА.“ Autor ho prepisoval postupne v rokoch 1784-1785. Proces prepisu môžeme zreteľne vypožorovať z obsahu marginálnych poznámok, kde autor priebežne zapisoval časové údaje o tom, kedy uvedenú stranu prepísal. Za dátum začiatku prác na rukopise pokladáme 13. júl 1784, ktorý podobne ako na titulnom liste uviedol Juhasevič aj pod úvodnou miniatúrou sv. Jána Damascenského (f. 1v). Autorova precíznosť v záznamoch je zrejme aj z ďalších záznamov (f. 40v РОКЪ БЖГО АФПДА МЦА ОКТОБРІА ДНА 5, fol. 75v РОКЪ БЖГО АФПДА МЦА НОЕМРІА ДНА 5.). V tejto súvislosti treba vziať do úvahy, že zápisy sa nachádzajú väčšinou len pod kresbami miniatúr, a pri všeobecnom hodnotení postupu Juhasevičovej práce môžu byť zavádzajúce. Kresby totiž mohol autor spracovávať dodatočne. Ako príklad nech poslúži vynechaný priestor jednej strany pred začiatkom šiesteho hlasu, ktorý plánoval autor doplniť neskôr.

Napriek tomu môžeme vysloviť aspoň orientačný údaj o rýchlosti prepisu irmologionu Ju1784-1785. Juhasevič na ňom pracoval asi osemnásť mesiacov, teda v princípe necelý jeden list na deň. Len pre porovnanie, žiaden z ďalších jeho irmologionov si nevyžadoval taký dlhý čas prepisu. Na prvom známom irmologione pracoval asi štrnásť mesiacov a mladšie rukopisy produkoval podstatne rýchlejšie. Rukopisný irmologion z roku 1803 a tiež z rokov 1811-1812 prepísal zhruba v priebehu piatich mesiacov a irmologion z roku 1806 dokonca za približne štyri mesiace.

Dôvodom dlhšieho obdobia na prepis Ju1784-1785 bol podľa všetkého veľký repertoárový rozsah diela a majstrovská práca pri zhotovení časovo náročných kolorovaných miniatúr a ornamentálnej výzdoby, ktorými sa rukopis výrazne líši od iných doteraz identifikovaných karpatských irmologionov.⁸ Žiaden z nich nedisponuje tak esteticky vyspelou a prepracovanou grafikou inšpirovanou renesančnými a barokovými gravúrami Leontija a Olexandra Tarasovyča, Hryhoryja Levyc'kého alebo Nykodéma Zubryc'kého.

V čase prepisu irmologionu mal autor 43 rokov a bol už skúseným prepisovačom s ustáleným a precíznym rukopisným štýlom. Hoci zatiaľ nie je známe, komu bol irmologion dedikovaný, domnievame sa, že bol písaný na objednávku pre praktické využitie na liturgické a edukačné účely, tak ako aj ostatné jeho diela (porov. marginálne textové a notové zápisy, probatio calami a pod.).

⁶ Ясиновський, 1996, с. 466.

⁷ Pod zápisom z roku 1825 sa nachádza čiastočný notový záznam (mienený ako kópia) spevu ôsmeho hlasu МЛТИ ОУКО ПОЗНАА, ktorý sa nachádza na protiahljej strane. Je výsledkom výcviku mladých učňov v písaní nôt.

⁸ Ako *karpatské* uvádzame v tejto súvislosti zachované zbierky liturgických spevov, ktoré sa svojím pôvodom, miestom používania, či nájdenia, viažu k prostrediu západného oblúku Karpát. Do výberu patria napr. Irmologion Arch8465, Jágerský irmologion z prelomu 17. a 18. storočia, Irmologion Mihala Ternovského z roku 1729, Irmologion Michaila Rydzaja z Kojšova z roku 1790, všetky irmologiony Jána Juhaseviča Skliarskeho a iné.

Rukopisný irmologion sa zachoval takmer v kompletnom znení na 282 fóliách. V úvode irmologionu chýba jeden list so začiatkom piesní dogmatika prvého hlasu. V úplnej verzii je tu uvedený až nápev *Се исполнил Іванно проречеіе*. Pokračuje irmosmi na sviatky a nedele určené pre prvý hlas. Každý hlasový celok autor uzatvára *stolповými* irmosmi, ktoré sú z repertoáru iných karpatských zbierok takmer úplne vynechané.⁹ Repertoár irmologionov sa postupne prispôboval požiadavkám objednávateľov a zredukoval svoju osnovu na základné spevy októichu a najdôležitejšie sviatočné spevy, ktoré boli v bohoslužobnej praxi najviac používané.

Irmologion Ju1784-1785 obsahuje základné kánonické spevy organizované postupne v každom hlase v poradí celistvých kánonov, a preto ho priradujeme k tzv. gréckemu štruktúrnemu typu.¹⁰ V slovanskom prostredí ide o pomerne vzácny typ irmologionov. Už podľa teórie Ervina Koschmiedera bol pre slovanské prostredie typický naopak druhý z dvojice irmologionov grécko-byzantskej hymnografickej tradície, ktorý označil ako *Odes Orders*, tzn. usporiadaný podľa piesní. Považuje ho dokonca za produkt slovanskej hymnografickej tvorby.¹¹ Práve alternatívny typ, tzv. *Kanons Orders*, do ktorého spada aj Juhasevičov irmologion Ju1784-1785, priradil výlučne ku grécko-byzantskému obradovému areálu.¹²

S uvedeným evidentne súvisí skutočnosť, že v slovanských oblastiach zachováva grécku osnovu repertoáru okrem Ju1784-1785 len 25 ďalších známych rukopisov.¹³ Šesť z nich pochádza zo 17. storočia, dva irmologiony datujeme do 19. storočia, pričom najviac pamiatok tohto typu, až osemnásť, vzniklo v 18. storočí.¹⁴ Treba zdôrazniť, že pätnásť rukopisov je uložených vo Ťvovských archívnych inštitúciách, dve pamiatky sa v súčasnosti nachádzajú v Užhorode a jeden irmologion vo Varšave. Štyri rukopisy sa uchovávajú aj knižnici v Kyjeve, Sankt Peterburgu a Moskve, pričom pri ďalších štyroch tituloch nepoznáme ich bližšie lokálne zaradenie. Geografickú polohu miest vzniku a následného uloženia týchto rukopisov nepovažujeme za náhodnú. Ich centralizácia do oblastí Haliče a Przemýšľanskej eparchie naznačuje, že by mohli súvisieť s istou regionálnou tradíciou, ktorá považovala za významné šíriť vo svojom prostredí štandardy ešte grécko-byzantskej tradície. Napokon, táto teória by nebola ďaleko od ideológie sympatizantov slovanskej grécko-latinskej kultúrnej jednoty ešte v čase konfesiónálnych konfliktov v polovici 16. storočia.¹⁵

Okrem Juhasevičovho irmologionu z rokov 1784-1785 zachovávajú grécky typ repertoárového usporiadania len ďalšie dva karpatské irmologiony – rukopis, ktorý je súčasťou zbierkových fondov Národopisného múzea v Užhorode pod sign. I-459¹⁶ a tiež irmologion Mus 3.250/1

⁹ Výnimku tvorí rukopisný irmologion označovaný ako Arch8465, ktorý *stolповé* irmosy radí na koniec rukopisu.

¹⁰ Ясиновський, Ю.: *Український нотолінійний ірмолой як тип гимнографічного збірника: зміст, структура*. In: Записки НТШ, т. 226, Львів, 1993, s. 52-53.

¹¹ Koschmieder, E.: Die ältesten Novgoroder Hirmologien-Fragmente. In: Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Neue Folge. № 37, 1955, s. 69.

¹² Koschmieder, 1955, s. 69.

¹³ Ясиновський, 1996, s. 466.

¹⁴ V gréckom type vznikli napr. Irmologion z posl. štvrtiny 17. stor., *F604*, Národné múzeum v Lvove, používaný v Sambore pri Lvove; Irmologion z 18. stor., *O11*, Národné múzeum v Lvove, používaný v obci Ljašky pri Przemýšli; Irmologion z 18. stor., *O19*, Národné múzeum v Lvove, používaný v obci Lopinka v lemkovskej oblasti; Irmologion Joana Efremoniča z roku 1702, *F271*, Národné múzeum v Lvove, vznikol v obci Kormaniči na juh od Przemýšľa a iné.

¹⁵ Цалай-Якименко, О.: *Перекладна півча література XVI- XVII століть в Україні та її музично віршова форма*. ЗНТШ. Том 226 (СХХХVI). Праці Музикознавчої комісії, 1994, с. 11.

¹⁶ Riadi sa marginálnymi zápismi na stránkach irmologionu [*Сню книгу Ірмолой купив раб Кожицій Іванъ Рѣпинъ въ раба божяго Івана Кирилъка року въ (sic!) божого 1808 мѣсяца февраля дня 8 за пуборта нѣмецкого (fol. 64v-69v)*]. Irmologion sa v polovici 19. storočia nachádzal vo farnosti Ignécz (Znyáčovo), vo filiálke Cselleno (pozri zápis, fol.156v). Vlastnil ho miestny kantor a učiteľ Joan V. Pazuchanič. Cf. *Schematismus Venerabilis Clerio Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkácsiensis pro Anno Domini 1864* (Unghvarini 1864) 27.

uložený v Sečeniho knižnici v Budapešti.¹⁷ Iné karpatské irmologiony zachovávajú pre oblasť Karpát typickú osnovu kalendárovo-minejnej štruktúry, ktorá oddeľuje základné spevy oktoichu od sekcie sviatočných kánonov podľa cyklu liturgického roka. Aj sám Ján Juhasevič sa v mladších dielach pridržiava jedine kalendárovo-minejného typu irmologionov, ktorá bola mimochodom ľahšie využiteľná v bohoslužobnej i v edukačnej praxi.

Irmologion Ju1784-1785 je zapísaný cyrilskou polounciálou. Oproti iným karpatským irmologionom používa čiastočne aj prednikonovský variant kánonických textov. Jeho začlenenie do obsahu je však značne nesystematické. V tejto súvislosti teda hovoríme o prechodnom štádiu a ešte neustálenom zaradení prednikonovských a už reformovaných textov. Najdôslednejšie ich autor využíva práve v irmologione z rokov 1784-1785, avšak výnimočne sa k nim vracia aj vo svojom poslednom rukopise z rokov 1811-1812. Nedôslednosť v používaní reformovaných textov je čiastočne zachytená aj v iných karpatských prameňoch, najmä v doteraz najstaršom z nich, ktorý označujeme ako Arch8465 (označenie podľa signatúry rukopisu).

Hudobné znenie nápevov je v irmologione zaznamenané kyjevskou notáciou, ktorá kopíruje všeobecné dobové štandardy. Upúšťa od používania kustódov typických pre staršie rukopisy, pridržiava sa grafiky kľúča a zapája do obsahu fity i bemoly. Napriek paralelám s inými rukopismi považujeme grafický zápis Ju1784-1785 v systéme kyjevskej notácie v určitých rovinách za osobitý. V častých prípadoch totiž zachováva prechodné augmentované rytmické hodnoty, ktoré sa v polovici 17. storočia postupne menili na kratšie. Pravdepodobne to súvisí so skutočnosťou, že autor sa pri prepise inšpiroval aj prameňom staršieho dáta (cca z druhej polovice 17. storočia), ktorý možno v rámci zmien v metrytmickom systéme nebol ešte ustálený. Na príklade si môžeme všimnúť chronologicky postupnú diminúciu od najstaršieho zápisu v Arch8465 zo 17.-18. storočia a následne dvoch Juhasevičových irmologionov z druhej polovice 18. a začiatku 19. storočia.

Arch8465, 17.stor.

Ѡ-ГО-БѢЖѢ ОУ-СТА МО-А Ѡ НА- ПО-НА-СА ДЪ-ХИ Ѡ СЛО-ВО Ѡ РИГ-НОУ ЦА-РН-ЦИ МА-ТЕ-РН

Ju1784-1785

Ѡ-ВЕР-ЗЪ ОУ-СТА МО-А Ѡ НА-ПО-НА-СА ДЪ-ХИ Ѡ СЛО-ВО Ѡ РИГ-НОУ ЦА-РН-ЦИ МА-ТЕ-РН

Ju1811-1812

Ѡ-ВЕР-ЗЪ ОУ-СТА МО-А Ѡ НА-ПО-НА-СА ДЪ-ХИ Ѡ СЛО-ВО Ѡ РИГ-НОУ ЦА-РН-ЦИ МА-ТЕ-РН

Arch8465, 17. stor.

Ѡ ПА-ВЛУ-СА СВѢ-ЛО ТО-ЖЕ-ВЪ-А Ѡ ВО-ПО-Е РА-ДЪ-А-СА ТО-А ЧЪ-ДЕ-СА.

Ju1784-1785

Ѡ ПА-ВЛУ-СА СВѢ-ТЛО ТО-ЖЕ-ВЪ-АН Ѡ ВО-ПО-Е РА-ДЪ-А-СА ТО-А ЧЪ-ДЕ-СА.

Ju1811-1812

Ѡ ПА-ВЛУ-СА СВѢ-ТЛО ТО-ЖЕ-ВЪ-АН Ѡ ВО-ПО-Е РА-ДЪ-А-СА ТО-А ЧЪ-ДЕ-СА.

Kánon na sviatok Zvestovania Bohorodičke, 1. irmos

¹⁷ Príslušnosť ku karpatskej tradícii v prípade uvedeného irmologionu zatiaľ len predpokladáme. Je datovaný do prvej polovice 18. storočia. V Jasinovského katalógu sa nenachádza.

Nad'alej nevyriešené zostávajú otázky o vzoroch k prepisu a vôbec rozmer, ako veľmi predloha zasahovala do svojich novších interpretácií. Zapísané nápevy boli totiž modifikované ži- vými, vonkajšími vplyvmi pisárov, spevákov a aj všeobecnej regionálnej tradície. Tak ako sa v jazykovom zápise odzrkadľovali ortografické návyky autora, podobne sa mohli v hudobnom zázname odraziť jeho spevácke schopnosti, počuté varianty a pod. Hoci charakter vtedajšej živej hudobnej tradície sa z našej súčasnej pozície odhaduje len ťažko, zapísané formy aspoň v zá- kladných črtách zachovali znenia jednotlivých nápevov.

Práve v tejto súvislosti a zároveň v celom kontexte iných hudobných liturgických diel v kar- patskom priestore vychádzajú na povrch špecifická Juhasevičovho irmologionu z rokov 1784- 1785. Nepochybne predstavuje významné dielo v histórii cyrilскеj spisby na východnom Sloven- sku, a to nielen v zmysle výnimočnej knižnej a písárskej praxe, ale najmä v obsahu a šírke zapí- saného repertoáru, čím podáva autentické svedectvo o hudobnom a textovom znení liturgických spevov v 17.-18. storočí. Zachováva všetky atribúty písárskej praxe svojej doby, ba dokonca ich prevyšuje. Je zrejmé, že autor mienil vytvoriť dielo, ktoré mohlo konkurovať tlačným vyda- niam, čo sa mu aj vskutku podarilo. V jednom diele sa odzrkadlili pokrokové tendencie grafickej podoby s prvkami barokovej ornamentiky a už konvenčný notačný zápis položený na základoch západoeurópskych notačných systémov. Zároveň sa však autor držal starších foriem textového zápisu v prednikonovskom variante a nepriamo siahol až ku grécko-byzantským vzorom reper- toárovej osnovy. Aj na základe týchto argumentov považujeme Juhasevičov irmologion z rokov 1784-1785 za vyspelé dielo a za dôležité svedectvo o vzdelanostnej úrovni a pokročilej písárskej praxi, ktoré boli v 18. storočí v oblastiach východného Slovenska a Zakarpattia živé a platné.

Literatúra

- Цалай-Якименко, О.: Перекладна півча література XVI- XVII століть в Україні та її музично віршова форма. ЗНТШ. Том 226 (СХХХVI). Праці Музикознавчої комісії, 1994.
- Ясиновський, Ю.: Мелодії минулих століть. In: Жовтень, № 3, 1984.
- Ясиновський, Ю.: Український нотолінійний ірмолой як тип гимнографічного збірника: зміст, структура. In: За- писки НТШ, т. 226, Львів, 1993.
- Ясиновський, Ю.: Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16-18 століть: Каталог і кодикологічно-палеогра- фічне дослідження. Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львів: Місіонер, 1996.
- Яворский, Ю.: Карпаторусский художник-писец Иоанн Югасевич и его графически-художественные произве- дения. In: Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси. Praha, 1934.
- Koschmieder, E.: Die ältesten Novgoroder Hirmologien-Fragmente. In: Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Neue Folge. № 37, 1955.
- Marinčák, Š.: Irmologiony Jána Juhaseviča. In: Zmapovanie liturgicko-hudobného dedičstva na Slovensku, (ed. Ján Veľbacký). Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2010.
- Панькевич, І.: Матеріали до історії мови південно-карпатських українців. In: Vedecký zborník múzea ukrajinskej kultúry v Svidniku, 4, II., Prešov, 1970.
- Schematismus Venerabilis Clerio Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkácsiensis pro Anno Domini 1864. Ungh- varini, 1864.

